

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 14 (1900)

Artikel: Il Cumin d'Ursèra de 1425 : cantada originala da G. C. Muoth
Autor: Muoth, G. C.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-182658>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

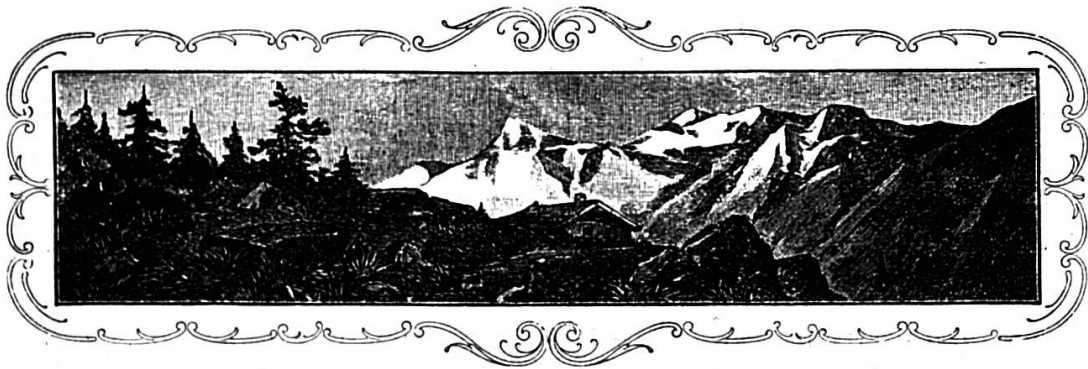
L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 15.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Il Cumin d' Ursèra de 1425.

Cantada originala

da

G. C. MUOTH.

Notizias historicas.

Bunamein dapi sia fundaziun (614) possedeua la claustra de *Muster* (Disentis, Desertina) gronds beins e dretgs en la Val d' Ursèra (Urserenthal).

Ils massers de tals beins fuvan d' origin romontsch e stavan sut il domìni patrimonial dils avats de Desertina. Ils avats ed insemblamein cun els la *Cadi* (das Gotteshaus Disentis, claustra e pievel) pretendevan èra ils dretgs de transit ed ils dazis sur il *Gotthard* (pli da vegl Munt *Avellin*), il schinumnu dazi de Sogn *Placi*.

Mo duront il dudisch — e tredischavel tschentaner paran ils Comts de Rapperswyl e sil suenter ils Comts de Habsburg, ch' exercitavan la suprema giudicatura en la val, èra de haver usurpau l' explotaziun dil transit e traffic sur il Munt *Avellin*. Quels Signurs han lu èra giu colonisau diversas contradas della val cun purs tudescs.

Denter Tudeschs e Romontschs era schon da lezzas uras naschiu dispetas e differenzias, perquei ch' ils Tudeschs fuvan vegni casai sin territoris, dils quals ils Romontschs pretendevan, ch' els appartegnien tier lur uauls e pastiras. Empau pli tard havevan denton ils avats, sco ei para, puspei restaurau lur veglia supremazia sur la vallada e reconquistau ils dazis.

Mo gia dapi 1237 fuva in auter adversari e concurrent per il possess dil Gotthard se mess sin posta. Ils Uranès havevan da quei temps rut atras la via en vall *Scalina* (Schöllenen), els han èra gudiu ditg e liung il pass cun lubientscha digl avat, pagont dazi; mo suenter lur Ligia cun Luzern (1332), e suenter haver fitgau pei en val Leventina (1331), eran els vegni pli garmadis e volevan se patronar dil pass sur il Gotthard cun la forza.

1332 ha ei dau ina ferma lutga en Val d' Ursèra denter la Cadî ed igl Uri, nua ch' ils claustrals han fatg ina gronda sperdita. Il Mistral Tin de Sax (frar digl avat Martin de Sax), il menader dils Sursilvans, seigi persuenter vegnius castiaus per rauba ed honor ed hagi en ses vegls dis stoviu ir a rugar per las vischneuncas entuorn. Aschia se resda. Mo paucs onns pli tard han ils purs della Cadî sut Guglielm Pultengia surventschiu ils Uranes compleinamen en la Victoria de *Realp*. 1339 ei vegniu fatg pasch denter Uri e la Cadî, e la claustra ha manteniu ses dretgs. —

Uri ha dentont continuau cun sia politica pervia dil Gott-hard e gudognau en Ursèra ina gronda partida, ils *Tudeschs*. La Val d' Ursèra ha 1410 serrau giu cun Uri in vicendeivel dretg de vischinadi (Landrecht) cun resalva dentont della lur proprietat vid alps e pastiras e da tuts ils dretgs digl avat de Muster.

Mo 1425 èra puspei prepapau ina secessiun della vallada ed ina definitiva alianza u incorporaziun cun Uri. Udint igl avat Pieder de Pultengia*), che haveva 1424 fundau la Ligia Grischa, de quei, eis el cun gronda suite se rendius ad Ursèra, ei leu nonspetgadamein compariu sin Cumin, ha confundi *ses adversaris* e ha destedau cun siu plaid romontsch las veglias regurdientschas e simpatias dils Romontschs nativs, de maniera che tut ha sin sia domonda: Sche bein ils Uranes, che seigien gie la plipart naschi romontschs e nutrî da mummas romontschas veglien restar gliet della Crusch de Sogn Plazi (arma dil convent)

*) Per tudesc Pontaningen, Pultingen en la Val Tujetsch.

ni daventar subdits 'Til taur ded Uri (Uristier), l'entira raspada ha exclamau, ch' ils Uranes veglien restar fideivels a Sogn Placi.

Cun quest conclus ha igl avat perinagà giu manteniu ses dretgs, mo pli tard ei cun il transit dil Gotthard la Val d' Ursèra, cun resalva de divers dretgs, tonatont vegnida sut il domini ded Uri.

La sequenta cantada combinescha cun licenzia poëtica quels surallegai factums e diversas detgas popularas, per descriver il combat pervia dil Munt Avellin e dellas duas naziuns, denter Romontschs e Tudescs, in combat ch' ha giu liug eunc en diversas valladas, p. e en Portenza (Klosters) e Lunghezza etc.

Las persunas ein per part historicas, per part inventadas, mo tuttas ein appartenentas cun lur numns de famiglia allas tiaras en questiu. La Cantada ei "publicada" en la Chrestomathia Rætoromontscha e vegn cheu dagl autur reproducida, per buca restar satrada per nies pievel. —

Il Cumin d'Ursèra de 1425.

1. Co'gl avat de Muster, Pieder de Pultengia, va a
Cumin on d'Ursèra.

Ina loscha cavalcada, Roscha ferma sco da guerra, Pass' ils trutgs de Val d'Ur- sèra:	Tschegn de Phiesel tegn la lontscha
Segner Pieder de Pultengia,	Silla tschenta en ballontscha; Clar terlischan ils sparuns
5 Igl avat de Desertina, Va a pèr cun Clau Camengia, Il massèr de glièut cumina, E mi giur de Hospental.	30 D' Adalbertus de Chischliuns, Aunc pli clar las capellinas D' ils dus fegls de Clau de Spinas;
Quels suonda Gion Pultengia	Il turschett ferm entameun Vegn de Medel il Pageun;
10 Sco menader e mistral. Segner Pieder sin viadi Culla glièut dil vasalladi, — Cumpognaus da quater paders, Il capavels urentaders	35 Paul de Sax va è gagliard Sil schuvi il halumbart; Plazi Berther vegn a spass Culla mazza sil cuirass; Cul marti de fravi grond,
15 Dellas caussas e fatschentas Delicatas et urgientas, Pertgiraus dals campiuns, Simpels, nobels e baruns, Tuts honors della Cadi,	40 Levamein a pesentond, Vegn il fravi, Risch Liconis, Cun siu schiender de Antonis; Giacum Fiergnia de Bugaus, Gion d' Artuglia giu de Laus
20 Cheu rimnai en in tschupi. — Agl avat la crusch terlischa Sut la lada barba grischa; Gion Pultengia tegn la spada Sin la queissa enferrada;	45 Van cul Segner de Zignau. — Silla prada, silla gonda Stat il pievel e domonda: „Tgei dat ei da niev cheu vi, Ch' igl avat cun tal premura
25 La bandiera della Liguria Porta l' Uolp de Sulvanigia;	50 Oz serenda stir l' Alpsura?

Vegn la Ligia sut 'gl Ischi
On D' Ursèra disturbada?"

Inragliauter tut che sblucca:
„Nossa Ligia mai balucca.

55 Nossa Ligia pauc emporta
Als vischins avon la porta
Dil Gotthard e Val Scallina.
Separai ein stai adina

Tras las cornas dil Badus,
60 Han giu pauc de far cun nus.
Isolai en lur vallada

D' aultas pezzas circumdada,
Vivan els en disfidonza
De scadina cuminonza —

65 Sco selvadis, seconvegnan
Denter els e ferm mantegnan
Lur usits e dretgs privats,

Concedi dals vegls avats,
Vulan nuot de nossas ligias,

70 Gaudan sezzi lur fadigias,
Vulan nuot saver de grazias,
Portan sezzi lur disgrazias

E sefetgan tut garmadi,
D' esser propi Segneradi,

75 E pretendan abstinenza
Da scadina dependenza,
Portan vess, cun aversiun

Dils avats la proteeziun,
Renconuschan strusch ils
dretgs,

80 Aunc schi vegls e schi perfetgs.

Schia va cun Clau Camengia
Segner Pieder de Pultengia
Silla senda ded Ursèra,

Sco 'l pastur cun montanera,
85 Cun ses umens de suite
Tras vallatschs cun crappa

gitta,
Per la plaunca lavinera,

Sur la neiv e sur gallera,
Denter matgs de ros' alpina,
90 Denter truscla, sur burschina
E svanescha sulla siala
Sils pastgets de muntaniala.

Segner Pieder de Pultengia
Scheva cheu a Clau

Camengia:
95 „Sas Ti propi sin tgei fin
Ils d' Ursèr' han oz cumin?
Setractesch' ei cheu de
leschas

Ni de nauschas interpretas?
Ei la nova propi vera —

100 Retschevida jer la sera,
Vulan els sesepparar,
Senza nus gnanc salidar?

Quei va vess a mi de crer;
Mo en curt vegnins a ver.“

105 Clau Camengia cheu
rispunda:

Vossa Grazia! Bein avunda
Sundel jeu uss informaus.
Ord las tschontschas dils

gieraus
Claramein ei resultescha,

110 Ch' il Cumin vul tut en prescha
Dalla claustra sespartir
E cugl Uri se unir.

„Vossa Grazia sa, ch' igl Uri
Onns ed onns sutèn lavura,
115 Per vegnir, sei baul ù tard,

En possess dil pass Gotthard,
Ch' el nutrescha la speronza,
D' augmentar cheu la pus-

sonza,
Per ligiar la Leventina

120 Cun il vau de Val Scallina,
Per retrer sil quolm il dazzi,

- Ch' appartegn a nies Sogn
Plazi.
Quels ded Uri ein gutrus,
Mo pli mals, pli ferms che nus,
125 San salvar lur interess
E lavuran cun success.“
- „Mo l' Ursèra?“ cheu replica
Segner Pieder. „Tgi traffica
Leu schi mal cun nossa
schenta?
130 Tgei la renda malcuntenta?
Vein nus buca approbau
Tuts ils dretgs, ch' els han
artau?
Pon els buca sez elegier
Quels, che dein lur caussas
regier?
- 135 Ha sacu' la claustra fatg
Enzitgei en disvantatg,
Molestau la glieut cun taglias
Caschunau agli travaglias?
Na, els han negliur raschun,
140 De portar lamentaschun.
Lur lungatg e lur naziun
Stat cun nus en connecziun.
Sco las mummas de Rueras
Ein lur mummas, las Ursèras,
145 Èr Romontschas, lur affonts
Ein Romontschs, sco 'ls
perdavonts,
Han artau in' aversiun
Pils Schuobs e lur naziun.
Ein els buca stai adina
150 Leu cugl Uri en carplina?
Dat ei buca sepitgem,
Sco ch' els audan tudestgem?
Quels d' Ursèra e quels de
Wasa
Dein tener ensemen casa?
- 155 Vivan gie, sco tgaun e gatt
En artada nauschadat,
E sescognan e sedattan,
Cu' i sentaupan e secattan?“
Clau Camengia cheu
rispunda:
160 „Voss subdits san bein
avunda,
Con ch' els han ded engraziar
Alla claustra. Lur confar,
Lur character da present
Port' in auter fundament.
165 'Gl ei la tresta consequenza
Dell' ujarr' e pestilenza,
Che lur pievel ei vignius
Fetg smasaus e sminius,
Che Tudestgs ein arrivai
170 Ella Val, leu secasai
Ed ein daventai patruns
Dina gronda part dils funds.
Quels Tudestgs ein indersess,
Mo dominan gl' interess.
175 Regiment e beins cumins
Audan bein als vegls
vischins;
Mo la glieut activa nova,
Che lavura, che sedrova,
Ha la rauba, l' influenza,
180 Defertont che decadenza
Regia denter noss subdits.
Lur character, lur vertits
Uss sesperdan pli e pli,
Toch' ei vegn sacù in di,
185 Ch' ils Tudestgs, ils
vagabunds,
Mettan sut ils oriunds.
O savess ins ver la spronza,
Che miu quent mass en
fallonza.
Vossa Grazia, Segner Pieder!

Sco la fiergna raucs e nauschs.
Lamenteivel, murtirau
Secundav' il da Zignau,
330 Uss in raig ed uss' in schem—
Quasi sco in requiem.
E davos in grep udeva
Ins in' uolp, che respondeva.
Ed il pader Asistent
335 Quei tadlava pauc bugient.
Mo' gl avat als campiuns
Perdunava bia canzuns.

Cuschentada la ramur,
Intonesch' il catschadur
340 Gion de Runs giu da
Cartatscha

Cun rienta, leda fatscha,
E cun vusch sonora, clara
Sco trombettas en l' ujarra,
Ina viarva pli legreibla
345 Ed als paders pli plascheivla,
Viarva loscha e pompusa
Dina lutga gloriosa,
Melodia giubilonta,
Dalla pezza resunonta,
350 Sco las tibas giu dall' alp:

La Victoria de Realp.

La fiasta de Sogn Plazi
Vev' igl avat udiu,
Che quels ded Uri hagien
355 In plan malign urdiu,
De prender cun inschin
Il pass digl Avellin,
D' imponer alla Val
Tributs e tribunal.

360 Cheu ha il bien Sogn Plazi
Il pievel destedau,

Che tut, per sedefender,
Ei prest serestiau.
L' Ursèr' ha la punt
365 Dil Giavel furibund
Cun umens occupau
E per in temps salvau.

Il di de Sontga Frena,
Las uras da mervegl
370 Arrivan quels ded Uri
Cun in terment rugegl,
Sederschan sin la punt,
Catschont ils noss a munt,
Ch' els ein dabot fugi
375 Sur Val Scallina si.

Mistral Guglielm Pultengia
Campava sut Realp.
El fuva cun l' armada
La notg vegnius sur l' Alp,
380 Culs nobels campiuns,
Las petgas dils Grischuns,
Culs purs della Cadi
Rubiestic, burgali.

Vesent ins quels d' Ursèra
385 Fugient atras il Plaun,
Ha prest Guglielm Pultengia
Porschiu ad els il maun,
Lur fugia reteniu,
La tema supprimiu
390 E dau ad els staziun
Davos la processiu.

Las roschas uranesas
Entscheivan a seglir;
Il taur dellas Surrènas
395 Entscheiva da migir.
Ed ussa stat sil Plaun,
Pinaus de sponder saun,

- In triep de mintga vart
Cun lontsch 'ed halumbart.
- 400 Ils valerus sedrovan
Cun punscher e sedar;
In leva buca ceder
E l' auter mai tschessar;
In gneva traversaus
- 405 E l' auter cupitgaus;
Ils praus ein sanganai,
Pleins morts e yulnerai.
- Cheu clom' il Capitani
Guglielm cun aulta vusch:
- 410 „Mettei la detta crutscha
Sils guotters leu en crusch!
Segli viden els grugns
E dei cun peis e pugns,
Cargei sco da Cumin
- 415 Cun forza in ed in!“
- Sco lufs la muntanera
Attaccan a sparuns
E traversont la roscha
Schmerschantan tut a funs,
- 420 Aschia ein segli
Ils pürs della Cadi,
El schègn e sil capetsch,
El pèz e strungaletsch.
- Cheu ha' l Pageuñ de Medel
- 425 Rut-en il baditschun
Al gries herox de Wasa,
Ch' el ei curdaus a mun,
Strunglau in d' Attinghaus,
Cuppau divers gieraus
- 430 E dudisch fatg snarrir,
Avon che sez murir.
- Cheu ha Gudegn de Phiesel
- Il niebel campiun,
Scurtau il bov ded Uri
- 435 E priu il cafanun;
Mo buc podiu mitschar,
La vita stoviu dar,
Tonschent il cafanun
A Gilli de Chischliun.
- 440 Mo lu han quels ded Uri
Entschiet a seretrer.
Igl era tgiunsch d' encorscher,
Ch' els fussien i en err.
Els vevan ils Romontschs
- 445 Teniu per mischs e rontschs;
Quels vevan oz mussau,
Ch' els seigien si da tgau.
- Cheu ha il taur ded Uri
Calau de scavignar.
- 450 Il di de Sontga Frena
Ha quel stoviu tilar
Fetg malamein tartaus,
Spir sgreffels e scurnaus
D' la punt dil Giavel giu. —
- 455 „S' ti tuornas, neu pleun tiu!“
- Tuts cantavan la canzun;
Siu complein e legher sun
Resonava tras la val,
Rebatteva dal Crispalt,
- 460 Respondeva da Crestalt,
Vev' eunc strusch cuschiu
dil tut
Sut la tegia de Calmut.
Cheu sesarva la vallada;
Tut l' Ursera vegn a strada:
- 465 Ses pardatschs cun la planira
El ravugl de pezza stgira.
E la Reuss sereina blaua,
Che tschallatta leu si' aua

- Cun ses dutgs per la cultira, 490 Dess à nus vegnir scarplida!
 470 Che dedestan la vedira, Quei astgein nus mai vertir,
 E mantegnan la fenada, Anzi batter e morir!“
 Cu la spunda vegn barsada. Pader Pleunca dev' il tgau:
 El curtin, tschinclaus da „Quei ei nies. savein ca grau,
 pleuncas, 495 Essan eunc en plein possess;
 Paradeschan treis Vegnien pér ils Uranès!“
 vischneuncas: Uss sevolva, lu serenda
 475 Andermatt, che leu ruaussa Segner Pieder per la senda
 Giu a mun, davos la draussa Dil Sula u cun crappa gitta
 E Realp da bella tschera 500 Cun ses umens de suite,
 Sper la selva verda-nera, Ina via fadigiusa,
 E la tuor de Hospental, Tras sulad' eunc pli carpusa,
 480 Che terlischa tras la Val. Ina pleunca ratta, teissa,
 Mo giudem enconter Uri Che tschancuna ferm la
 Aud' ins buc in bien auguri; queissa.
 Leu ramur' la Val Scallina, 505 La matteglia giubilescha
 Tut zugliada en brentina. E descenda tut en prescha;
 Mo ils umens van lur pass
 485 E'gl avat sil spitg surstava, E setegnan sils carreuns,
 Sia tiarra contemplava, Lu arrivàn giu el bass
 In suspir migieivel deva 510 Sper la casa dil parpeun,*)
 E tier pader Pleunca scheva: Nu ch' ei vegn pagau il dazi
 „Quella tiarra benedida Per il transit a Sogn Plazi.

2. Co quels d' Ursèra fan Cumin.

- Avon la porta gronda dil Crap de Hospental
 515 Ei oz la radunonza dils umens della Val.
 In tschepp de melli rigas stat leu sil plaz-Cumin;
 Il pievel fa en fuola entuorn la buor' in rin.
 Dasper la buora stattan vischins de plein possess,
 Ed ordentuorn ils jasters e simpels indersess,
 520 E sper la buora spetga — leu senza gnir unfis —
 Il Cau de quels ded Uri, Signur Mistral de Fries,
 E silla buora seglia, Signur Mistral de Moos,
 Vistgius cun rassa nera, cun 'gl uors en cramadòs,
 Cul pegn en sia toppa sin grundas de rubin;
 525 E gl' um che porta l' Uorsa entscheiva uss Cumin.

*) Schlagbaum.

- Quel semper complicavan
 En lur hostilitats.
 Vus Umens della Val!
 Leins buca stabilir
 685 La pasch e secugnir,
 Dismetter la discordia
 E viver en concordia,
 En pasch e comportonza
 Cun nossa vischinonza?
 690 Perquei Compatriots!
 Vulein nus prender oz
 Mesiras leu suenter
 E metter pasch cheu denter
 L' Ursér' e Val Scallina —
 695 Per oz e per adina. —
 Vus Umens! jeu quitass
 Ch' in tal ligiom spargnass
 Bia donns a nies antschess
 E fetg bein convegnoess.
 700 Vus Umens ded Ursèra!
 Per buna pasch fundar,
 Cugl Uri, nies confrar,
 Volein nus seligiar. —
- Il pievel haveva
 705 Gizzau las ureglias,
 Tadolau cun marveglias,
 Cun quiet e furtina
 La nova doctrina
 Dil Cau ded Ursèra.
 710 Il pievel cuscheva,
 Tremblava, schemeva,
 De dar decisiun
 En tala questiun.
 Epi paterlava,
 715 Fagieva canera
 Sco schaumna villada,
 Epi scadanava
 Sco l' aura stemprada
 E sescumbigliava,
- 720 Segreva, seglieva.
 Epi sesparteva,
 Fagieva partidas,
 Pinava cun fridas,
 De prender e render,
 725 Culs pugns de defender
 Scadin siu pareri.

 Mo uss stat tut eri.
 Fries, mistral ded Uri, stava
 Silla buora, s' enclinava
 730 Sin tuts meuns e perdegava
 Per tudestg e zacudeva
 Loschamein las rassa melna,
 Rassa melna sco igl aur,
 Surcusida cun in taur.
 735 „Umens libers della Val!
 Sundel buca vies Mistral,
 Vai cheu nuot de commendar;
 Mo astgiass jeu cussegliar
 Per vies bien e vies salit,
 740 Per promover vies profit,
 Sche stuess jeu dir a Vus:
 „Menaschei e stei cun
 nus!“
 Vossa Val ei situada
 El ravugl de nossa tiarra
 745 E dependa, isolada
 Tras montognas, per l' ujarra
 E pil transit e hanletg
 Tuttafatg da nies schurmetg.
 Tgei! leis curren sur l' Alpsura
 750 Tras nevadas e lavinas
 En miserias e furtinas?
 Stein nus buca pli maneivel?
 Fuss ei buc pli commodeivel,
 De haver in taur sin porta,
 755 Schmanatschont la corna
 storta,
 De haver igl uors de Berna

- E las puntgas de Lucerna
En agid per sedefender,
Cur ch' in jester less offender
760 Vossas veglias libertats?
Voss avats ein eremits,
Cultiveschan las vertits,
E lur propi ministeri
Ei converter ils pucconts
765 E spindrar ils perdavonts,
Or dil fug dil purgateri.
Els ein buc in segneradi
Cudeschiu cul mund glenadi.
Per defender privilegis
770 Sto ins esser oz garmadis,
Star stinaus sco mez salvadis;
Libertats ein garentidas
Mo cun forza, pugns e fridas.
„Noss avats ein nauschs
avunda!“
775 Ina vusch che furibunda,
„Fridas, bien amitg! podein
nus
Era parter ô pulit;
En quei grau, Mistral, havein
nus,
Quettel jeu, in bien credit.“
780 Tscheu e leu in scaffernava.
Mo de Fries continuava:
„Ducas, comts e rechts baruns
Regian leu sin tuts cantuns
E sгурtegian la puraglia,
785 Mettan gl' um cumin en
paglia.
Lunsch entuorn tut che
suspira
Sut il giuf dils gronds e plira.
Umens libers ded Ursèra!
Possel buca far canera,
790 Lessel buca seludar;
Mo astgass ins domondar:
- Tgi defend' uss 'gl interess
Dils cumins cun bien success?
Tgi domogna la luschezia
795 Dils baruns e lur noblezia?
Tgi ha rut la tirannia
E las tuors de garmaschia?
Cun in plaid, tgi liberescha
Oz ils pievels e scaffescha
800 Sillas Alps la libertat,
Ed unescha cheu in stat,
Nu' che pign e grond po viver
Seconvegn e resta liber?
Ina vusch recenta gitta
805 Denteren che seschluitta:
„Uih! ils purs de Ligia
Grischa
Han er buca l' ossa mischa.“
„Vossa ligia ei rest nova,
Ha aunc buca fatg
l' emprova“,
810 Il mistral de Fries sedrova.
„Nossa ligia ei garantida
E cun seung ferm
entschallida.
Nus havein en tschien
battaglias
Tuts baruns sdernau en
scaglias
815 E savein gidar scadin,
Che vul buca far da fin,
Vul cun nus sealliar,
Esser libers e restar.
Umens libers della Val!
820 Tgei carteis vus aunc schi
mal?
Tgei mungleis temer tenien?
Nus vulein gie mo vies bien.
Lezas hurschas e sbarradas,
Las dispetas e sedadas
825 De nos vegls ein emblidadas

- E ston uss vignir satradas.
Vos avats han en quei grau
Franc daditg tut emblidau.
Era porta vies convent,
830 Buca pli ton disfidonza
Ded entrar en cuminonza
Culs paes confederai.
Voss avats ein seligia
Cun Glaruna, cun Turitg,
835 Era Sviz ei lur amitg.
Er cun Uri esistevan
Veglias ligias engiradas,
Che malgrad in pêr sbarradas
Comporteivladat nutrevan
840 E perinadat scaffevan.
Umens libers della Val!
Enten temps schi
malmaneivels
Ston ils pigns, cumins e
fleivels
Seligiar, ensemen star,
845 Per lur dretgs franc
scompentar.
Pur seligia cheu cun pur,
Pign signur cun pign signur.
Co ils pigns survegnien
possa,
Muoss' a vus la ligia nossa,
850 Tgei ch' ils pigns unî pon far,
San ils Svizzers comprovar.
Vî per inagâ serrar,
Cun a tuts recommendar,
De la causa ponderar,
855 Ponderar e patertgar, —
Less cheu mai zitgi sforzar.“
E mistral de Fries vegneva
Giud la buora, zacudeva
Buca mal siu taur ded Uri.
860 Silenzi rigieva
- Cheu denter il rin:
La viarva teneva
Il senn de scadin,
Signur e cumin,
865 Culs pertratgs en fermonza.
E tutta scarponza
Pareva tschessada,
Parev' emblidada.
E schon entschavevan
870 Ils giuvens a grir:
„Cugl Uri, cugl Uri!“
Cun Fries siu Parsuri
Vulein nus s' unir!“ —
Cheu vegnan ils vegls,
875 Revolvan ils êgls
Domondan lur fegls.
„Tgei ha quel tschintschau?
Tgei ha 'l paterlau? —
Savein ca tudestg
880 Avunda per quel.
A nus explichei
Il propi contegn
De quei ch' el mantegn!
Plidau ha el frestg
885 Maneivel e spert,
Probabel perdert.“
E sin declaronzas
De lur figlilonzas
Entscheivan ils vegls
890 A grir sin lur fegls,
Entscheivan ils veders
Vischins ded Ursèra
Termenta canera.
„Gl' avat de Muster
895 Ha cheu de guder
Ils tscheins e la taglia
De nossa puraglia,
Las dieschmas tschentadas
Sin nossas casadas.
900 Nus essen subdits

- Dils Sogns eremits,
Sco nos perdavonts
Avon milli onns.
La crusch de Sogn Plazi
905 Retilla nies dazzi;
Gl' avat tegn la spada
A nus empristada,
E buc il mistral.
La tuor d' Hospental
910 Pertegn al Signur.
Leu stat siu migiur
Cun plena pussonza
Sur nossa migionza.
Il Gielli de Moss
915 Sto star anavos
Cun siu paterlem,
Che vul derogar
E giu dispittar
Cun smanis e fem
920 Ils dretgs digl avat.
O tgei naudschat!
Nu veis las raschuns,
Vus paupers mituns,
De selamentar?
925 Ni leis bandonar
In niebel patrùn
Tut senza raschun?
Haveis domondau
Gl' avat per lubientscha
930 De far l' allianza?
E ha 'l demussau
De quei contentientscha?
Nu ei l' obadientscha
De vus engirada?
935 Nu ei la prudientscha
Savens emprovada
Da noss perdavonts?
O trests suprastonts,
Affonts malvengonzs!
- 940 Haveis emblidau
La stent' il quittau,
Ch' ils paders han giu,
Per nus mantener
Sin noss pivilegis?
945 Co els han stuiu
Adina temer,
De perder noss dretgs,
Schi vegls, schi perfetgs
A voss Uranes,
950 Che fuvan adina
Sin quels sco ils sprèrs
Sin nossas gaglinas?
Han buca noss paders
Sco buns pertgiraders
955 Stoviu nus defender,
Cu leu noss vischins
Volevan nus prender
Cun forz' e rampins
E nus sutametter
960 A lur regiment?
Tgi sa empermetter,
Ch' il niev serament
Segiri nies fatg
Cun pli avantatg?
965 „Nischina, Nischina!“
La Val Leventina
Marmugna adina
De lur ranveria,
De lur garmischia.
970 Voleis sclaveria,
Sche mei tiels gutrus
Ded Uri; mo nus
Laschei aunc morir,
Avon che untgir
975 Dal Segner present.
Nus essen Romontschs,
Aunc libers e frontschs
E glieut dil convent.“

- Sil tschepp = cumin cun
cor detschèrt.
Siu ègl patern dat eunc in
sguard
Sco in cametg da mintga
vart,
Fertontchesia barba grischa
1025 El clar solegl stupent
terlischa.
El aulza lu puspei siu meun
Eplaida clar, ded aul epleun:
„Vus Umens della Val-
d' Ursèra!
Tgei munta quest embrugl
de guerra?
1030 Ha cheu davos il Piz-Scopî
Entschiet il Giuvenessen di?
De quei sminavan nus pilver
Eunc nuotjer sera vi Muster.
Tgei 'veis pomai de criticar
1035 Vid nies confar e demanar,
Che vus tenîs oz radunonza,
Senz'avisar la suprastonza!
Tgei 'levas far tut da discus?
Vus essas tuts fetg
suspectus. —
1040 Pertgei undrescha Vies
Mistral
- Oz buca siu patrun feudal,
E negleghescha tuttavia
Las reglas della cortesia,
Mei buc salida, beneventa
1045 Tenor la fuorma, ch' ei
dischenta,
Tegn buc la staffa, sco duei,
In vèr vasall de miu
marschei?
— Tgei fas ti leu, Mistral
de Moos,
Cun miu manti sil cramadôs?
1050 Pertgei stas buc sin tia posta,
Per far tiu plogn e dar
risposta,
S' ti quittas de haver
raschun,
De lamentar de tiu patrun?
Cun tei, de Moos, lein nus
tener,
1055 In di dertgira vi Muster.
— Jeutgisel tei de felonia. —
E tgi de sia compagnia,
Che ha che morda la
conscienza,
Entscheivi cun la
penetienzia.

1060 Ses umens, udent la smanatscha mordenta,
Bandunan de Moos — e quel sestermenta. —
Il Segner cul det il de Fries designescha
E cun ironia lu continuescha.

- Mo leu davos il traditur
1965 Vez'jeu in auter grond
Signur.
Seis bein vegnî, Mistral de
Fries!
- Tgei 'veis de bien? tgei
encurris
En Val cun vossa
compagnia?
Vus veis pilver falliu la via

- 1070 Ni 'leis cumprar in bov
de raz?
Stoveis vus far vies taur de
maz?
Mo lu duevas sedrizzar
Tier il patrùn, per marcadar.
- Signur Mistral! 'vess mai
cartiu,
- 1075 Ch' in Fries rumpess siu
plaid spendiu,
Ch' in um sco Vus, che stat
avon,
Fuss habels din schi trest
engonn.
Vus veis podà schon
emblidau
Il patg, che nus igl onn
vergau
- 1080 'Vein fatg cun Vus de
cuminonza
Ad Altorf sin la radunonza.
Leu ha vies pievel
empermess,
De schar la claustr' en siu
possess, —
De schar l' Ursèra star
cunbien
- 1085 E d' in a l' auter far dil bien,
De viver en perinnadat
E respectar la proprietat.
'Veis emblidau il serrament,
'Veis emblidau il document,
- 1090 Che jeu e Vus vein sutsignau
E viceversa sigillau? —*)
- Signur de Fries! gl' ei mal
de far,
Sch' in sa de Vus buc sefidar,
Sche vus duvreis gl' engira-
ment,
- 1095 Per trafficar in tradiment,
E sefigieis de buns vischins,
Mo per urdir creuns e
rampins. —
Jeu creig denton mai pli,
ch' igl Uri
Sei cheu d' accord cun siu
parsuri. —
- 1100 Jeu vegn uonn per quella fin
A-comparer sin vies Cumin,
Per domondar il pievel sez,
Sch' el hagiè pigliau vies vèz.
Duess ei lu pilver constar
- 1105 Ch' il pievel sez
lev' engannar,
Sche fetsch jeu pass tier
la Dieta,
Per dar a vus giu per la detta.
Leu 'vein nus èr enqual
amitg,
Cunzun Glaruna cun Turitg,
- 1110 Ils quals cun nus ein alliai
Ed ein adina stai fidai,
E vegnan buc schi spert
unfis,
De star de plaid, sco vus
de Fries. —
Per oz cargei voss mils de
sauma
- 1115 E returnei en vossa cauma!“

En rabgia s' avonza de Fries, il mistral,
Volent siglientar il cumin d' Hospental
Cun dar ina hurscha tras sia partida;
Mo prest la roschada sesparta, semida.

*) In Tenor la detga in patg de 1424.

1120 Ils vegls ded Ursèra pertgiran la buora,
Ed èra la troppa dils giuvens conquorra,
Havent entilgiu las raschuns digl avat
E viu, nua regi la fei e verdat.
E sco dus mattatschs, engartai sin dagrettas,
2125 Ston Fries e de Moos calar cun dispettas.

Segner Pieder uss sevolva
Tier siu Pievel e dissolva
Cun raschuns de fundament
Ils pertrags de tschorvament,
1130 Implantai els tgaus dils Purs
Tras las tschontschas de
Signurs. —
El sclarescha si ils fatgs,
Refutesch' ils avantatgs,
Ch' ins voleva far valer,
1135 Per sesparter da Muster. —
Segner Pieder plaida
tgiunsch,
Sia vusch ins auda lunsch;
Segner Pieder ha sco pader
Studiau de perschuer.
1140 Tut rebatta franc e fresc
Per latin e per tudesc.
Mintga plaid ei ina frida,
Ton sil cor, sco sin
l'udida; —
Ed uss tschontsch'el eunc
romontsch
1145 Cun siu vierv pusau e
frontsch:
„Clau Camengia di ami,
Ch' il lungatg leventi si
Denter Vuslas confusiuns, —
Ch' il contrast de duas
naziuns,
1150 Tuttavia differentas,
Ch' ein en questa Val
sesentas,

Schendri sbagls e disfidonza,
Sgurdinont la compor-
tonza —
E cuschîni rizs e razs
1455 Denter vegls e denter mats,
Che perquei il Tudestgun
Tscherchi gl' Uri per
patrun —
Gie, ch' ei detti giuvenasters,
Che sependien vid ils jasters
1160 E brattassien da figliasters
Nies Romontsch per in
canaster.
Ch' ils Tudesces fan vèss
d'emprender
Nies Romontsch, selai
comprender.
Èra nus havein pitgiras,
1166 Ded emprender lur mistiras,
E plidassen pli bugient
Mo Romontsch da funda-
ment;
Mo gl' ei fatg, che da natira
Mintga viers ha sia lira. —
1170 Essan nus dentont schi buns,
De vertir ils Tudestguns, —
Gie, d'emprender lur lun-
gatg,
De tractar els schi bufatg,
Ch' els pondentern uss exister,
1175 Senza dal Tudesce desister, —

- Sche podessen els bein èra
Risguardar empau noss'èra,
E silmeins far in' emprova,
Ded emprender quei ch' ins
drova,
1180 Per disquorrer cul vischin,
Senza far cheu schi da fin. —
Quei fagiess da bi bugient
In carstgeun empau dischent.
Mo 'ls purs cotschens cun
lentagiens
1185 Ein en tut empau ded
agiens. —
Malspirtai da ranveria
Ei lur Diu l' economia.
Cortesia ei in vèz,
Che meretta donns e sprèz.
1190 Cun in règl malign enguord
Stat mintgin sin sia cuort
Ed enquera d' engannar
Siu vischin, per profitar.
In ed in ei cheu in retg
1195 E respecta mo siu dretg.
In ed in secrei ded esser,
Schi perderts sco in
professer.
Per las caussas de cumin
Interess ha el negin.
1200 Siu princip ei car de vender,
Bia de prender, nuot de
render.
Oh, cun tala glieut selai
Buca viver d' alliai!
- Ha, vus paupers oriunds, —
1205 Possessurs ded alps e funds,
Vegls vischins e purzonavels,
De tuts dretgs ils vers
artavels!
Essas schi da buna fei,
- De vegnir da quels marschei,
1210 De straschar voss interess
Als rampins dils indersess,
Gie perfin de trafficar,
Per vus sezzi engannar? —
Leis commetter l' ortgadat
1215 De cun Uri far mistat,
Ch' ha adina cavistrau,
Per vus metter sut ugau? —
Giuvnasters, giuvnasters!
Dei adatg empau dils jasters!
1220 De saver empau tudesc
Tegn vus buca si da fresc. —
'Scheis vus ils Tudescs
surprender,
Vai cun vus adina mender,
Fin ch' els vegnan schi
garmadis,
1225 De tractar vus sco selvadis.
Tgei tartgeis de profitar
Cun in schi pervers confar?
Mo pertgei, risdei pomai!
Essas vus schi trubestgai,
1230 De snegar, sprezzar in
summa
Il lungatg de vossa
mumma? —
Essas schi da pauc valzenn,
De disgir vies cor e senn,
Ded unfrir vies ver character,
1235 Per far tschéras d' in
calfacter?
- Nies Romontsch ei d' origin
In' enfiarla dil Latin,
Ch' ei adina staus in vierv
Cultivau e plein de gnierv,
1240 Sco eunc uss la sontga messa
Di per di a nus confessa. —
Il Latin vegn scrett perttit.

- Dil Tudesc san ins nagut
 Auter, che in triep barbar
 1245 Drovi quel, per patterlar.
 Milli onns ein passentai,
 Ch' ils Romeuns, ils vigls
 Latins,
 Ein vegni sin noss confins,
 Han fundau sin crests e
 spundas
- 1250 Lur culégnas oriundas
 E tschentaun amiez la Val
 Il Casti dil hospital. —
 Perdavonts de milli onns
 Stavan cheu en Valavdonts:
- 1255 Um e dunna cul mattatsch,
 Cultivont il stess terratsch.
 Voss babuns ein cheu satrai,
 Voss affonts cheu battegiai,
 E vus essas cheu vischins,
- 1260 Per amur dils vegls Latins,
 Che han schau als decen-
 dents
 Cul lungatg lur beins
 schaschents. —
 Dat ei bein zanu' in pievel
 Schi tumpriv e schi da
 niebel? —
- 1265 E vus lesses barattar
 Vies character cul barbar,
 Cul lungatgscultschiu e gob,
 Che deriva dal Schuob,
 Ch' ei d' obscura derivonza,
- 1270 Senza stemma ni mionza?!
- Nua'veis vies pugn d' honur?
 Il Romontsch saveis dis-
 quorrer
- Giu Ligieun e bein con-
 quorrer,
 1275 Vender ni cumprar in tier
 Senz' agid d' in mulessier. —
 Cun Romontsch plidar saveis
 Culla schenta dil Valleis.
 E davos il piz Scopi
- 1280 Tut capescha vies „bien gi“.
 Sche pertgei voleis unfrire
 Vies character e disgire
 Vies lungatg artaudals vegls
 Als ded Uri quels tschubegls,
- 1285 Che patiarlan de vertit,
 Mo vus porschan sevitit!?“
 E gl' avat scaldaus excloma
 Cun in plaid sco fiug e
 flomma:
 „„Umens libers della Val!
 1290 Vai plidau in intervall.
 Jeu pretend' uss curt e spèrt
 Ina tschiarna de detschèrt:
 „Leis, vus Umens della
 Val!
 Star sidretg sco nies
 vasall,
- 1295 Renconoscher il poder
 Della Claustra de
 Muster,
 Suondar la nobla Crusch
 De Sogn Plazi — ni dar
 la vusch
 Leu al taur de quels ded
 Uri?
- 1300 Jeu domondel sco parsuri,
 Schent a vus la libertat,
 De far vossa voluntat.“ —

La fuola rimnada, scaldada, cametscha
 Sefa vid la buora, semetta sin rietscha;

- 1305 Ils vegls ordavont, ils giuvens suenter,
Perfin enzaconts dils Tudescs vegnan denter,
E cloman e greschan — in cor, ina vusch:
„Sogn Plazi! Sogn Plazi! nus lein tia crusch!“
Ils vegls serebalzan lu eunc ina gada
- 1310 E cloman cun viarva stendida, scaldada:
„O mumma romontscha! Ti mumma carina!
Nus lein tia tschontscha salvar per adina!“
Il Segner descenda contents dalla buora
E va — compognaus dals subdits en la tuora,
- 1315 Per far ina fiasta cul pievel fideivel,
Cul pievel sincer e d'in spert raschuneivel. —
De Fries, la sabientscha cun sias cambrolas,
Banduna la piazza, sgartont las tarscholas,
E Gilli de Moos, che festgina suenter
- 1320 Cun prescha schi gronda, de rumper il venter. —
E gleiti svaneschan quels umens capavels
De crutschs e rampins — sut la crappa dils giavels.

